

Bakının komendantı Mehmed Nazim bəy

*Ötənlərdə İstanbulda hər-
racların birində Azərbaycan
tarixi ilə bağlı bir vizitka əldə
etdim. Vizitkanın aşağı sağ
kənarında "Komendant Ba-
ku", sol kənarında isə ərəb
qrafikası ilə "Bakının kuman-
danı" ifadəsi yazılıb. Ortada
isə latın və ərəb qrafikası ilə
"Nazim Bey" adı yer alıb.*

*Nazim bəyin kim olduğuna
keçmədən öncə mühüm bir
tarixi hadisəni yada salaq.*

Mehmed Nazim bəy

Batum müqaviləsi və Qafqaz İslam Ordusu

4 iyun 1918-ci ildə Batumda "Saltə-
nəti-Səniyyəyi-Osmaniyyə ilə Azər-
baycan Hökuməti-Cümhuriyyəsi beynində
mün'əqid mühadənət Müahidənaməsi"
imzalandı. 11 maddəlik bu sənədi
Osmanlı tərəfdən ədliyyə naziri və
Dövlət Şurası rəisi Xəlil [Menteşə]
bəylə Qafqaz Cəbhəsi Osmanlı Ordu-
ları komandanı fəriq (general) Meh-
met Vəhib [Kaçı] paşa və Azərbaycan
tərəfdən Milli Məclis (Milli Şura) rəisi
Məhəmmədəmin Rəsulzadə ilə xari-
ciyyə naziri Məhəmmədhəsən Ha-
cinski imzaladılar. Müahidənamənin
4-cü maddəsində yazılmışdı:

*"Azərbaycan Hökuməti-Cümhuriy-
yəsi tərəfindən tələb vüquunda hökumə-
ti-Osmaniyyə intizam və asayışı-daxili-
nin təmin və iadəsi üçün lədə-l-icab¹
silah qüvvətiylə müavinətdə bulunacaq-
dır".*

Bu maddəyə əsasən, Mürsəl [Ba-
k] paşanın komandanlığı altında
Beşinci Qafqaz diviziyası Azər-
baycana göndərildi. Həmin diviziya ilə
general-leytenant Əli ağa Şıxlinski-
nin komandanlığındakı Azərbaycan
hərbi qüvvələri Qafqaz İslam Ordu-
su adı altında birləşdirildi, Osmanlı
hərbiyyə naziri Ənvər paşa Orduya
rəhbərliyi öz qardaşı Nuru [Killigil]
paşaya tapşırırdı.

Ordu bu cür formalaşdıqdan son-
ra son hədəf Bakı olmaqla, bolşevik-
lərin işğalı altındakı ərəzilərə yürüş
başlandı. Ordu Qaraməryəm, Kür-
dəmir, Şamaxı, Binəqədi döyüşlərin-
də qələbə qazanaraq bolşevikləri bü-
tün cəbhə boyu geri oturtdu. Sent-
yabrın 15-də Qafqaz İslam Ordusu
Bakı şəhərini işğalçılardan tamamilə
təmizləyərək şəhərə daxil oldu. Ba-
kının azad edilməsi əməliyyatında 17
erməni, 9 rus və 10 gürcü zabiti ilə
birlikdə 1.151 erməni, 383 rus, 4 ingi-
lis və 113 başqa millətlərə mənsub
əsgər əsir alındı. Bakı uğrunda dö-
yüşlərdə düşmənin 800-1000 canlı
qüvvəsi məhv edildi.

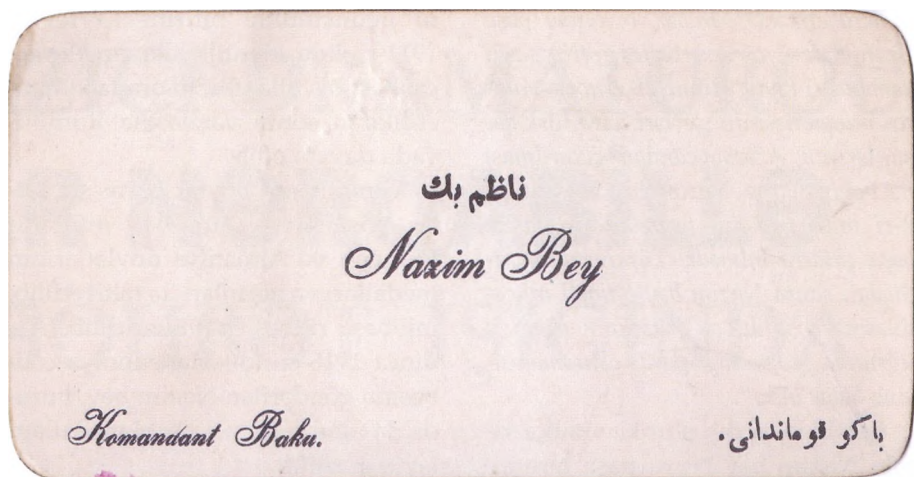
İntizam və asayişin təmin edilməsi və bərpası üçün lazım gələrsə..

Sentyabrın 16-da qələbə münasibətilə Qafqaz İslam Ordusu hissələrinin Bakı ətrafında paradı keçirildi. Paradda Nuru paşa, Xəlil paşa, Əli ağa Şıxlinski, Həbib bəy Səlimov, Azərbaycan hökumətinin üzvləri, bu qələbəni sevinclə qarşılayan Bakı və ətraf kəndlərin sakinləri iştirak edirdilər. Paraddan sonra dövlət qurumlarının təmsilçiləri və yerli sakinlər qoşun bölmələrinin müşayiəti ilə Bakıya daxil oldular. Bakının azad edilərək müstəqil Azərbaycan dövlətinin yeni paytaxtına çevrilməsi ilə bağlı hökumət başçısı Fətəli xan Xoyski öz minnətdarlıq və təbrikinə Nuru paşaya bu sözlərlə bildirdi:

“...Komandanız altında bulunan cəsur türk əsgərlərimiz tərəfindən Azərbaycanın paytaxtı olan Bakının düşməndən təmizlənməsi münasibətilə müllətım zati-həmiyyəti-pərvəranələrinizə və dünyanın ən cəsur və soylu əsgəri olan türk oğullarına minnətdar olduğunuzu arz etməklə iftixar edərim”.

Qələbə münasibətilə isə Ənvər paşa o zaman İstanbulda olan Məhəmmədəmin Rəsulzadəni təbrik etdi. Rəsulzadə bu barədə yazır:

“O zaman biz İstanbulda idik. Mər-

Nazim bəyin Bakıdakı vizitkəsi

kəzi Avropa dövlətlərinin iştirakı ilə toplanacaq konfransda iştirak üçün digər Qafqaz Cümhuriyyətləri ilə bərabər Azərbaycan Cümhuriyyətini təmsil edən Heyəti-Mürəxxəsənin rəisi idik. O dövrün hərbiyyə naziri və Başkomandan vəkili olan Ənvər paşa həzrətləri telefon etdi: “Əmin bəy, Bakı alındı!”. Bu qısa xəbərin məndə doğurduğu təsiri qabil deyil, təsvir edə bilmirəm. O təsiri hələ unuda bilmirəm”.

1919-cu ildə Azərbaycan hökumətinin qərarı ilə 15 sentyabr – Bakının qurtuluşu günü qeyri-iş günü elan olundu.

Bakıya komendant təyin edilir

Azərbaycan Cümhuriyyətinin hər b tarixini və Qafqaz İslam Ordusunun Bakını azad etməsi ilə bağlı geniş tədqiqat əsərlərinin müəllifi Mehman Süleymanov “Nuru paşa və silahdaşları” əsərində yazır:

“Bakı şəhəri alındıqdan sonra Nazim bəy şəhərin komendantı təyin edildi. Şəhərdə nizam-intizamın və asayişin çox qısa bir zamanda bərpa edilməsində onun da böyük rolu var idi. Nazim bəy Azərbaycanın milli qoşun hissələrinin formalaşmasında da müəyyən işlər görmüşdü. Bakı şəhər komendantı vəzifəsi-

Nazim bəy Rumniyada

ni icra etməklə bərabər, o, Nuru paşa tərəfindən 2-ci Azərbaycan fırqasının komandiri təyin edilmişdi. Ancaq Mudros müqaviləsinin şərtləri üzrə türk qoşunlarının Azərbaycandan çıxarılması ilə bağlı olaraq Nazim bəy təəssüf ki, 2-ci milli fırqanın formalaşdırılmasını başa çatdıra bilmədi. Türkiyəyə qayıtdıqdan sonra Nazim bəy İstiqlal mücadiləsinə qoşuldu və Vətəninin azadlığı uğrunda gedən döyüşlərdə qəhrəmancasına həlak oldu”.

Beləliklə, aydın olur ki, vizitka sahibi Nazim bəy Nuru paşa tərəfindən Bakının komendantı təyin olunmuş Qafqaz İslam Ordusunun fədakar zabitlərindən Mehmed Nazim bəydir.

Nazim bəyin ömür yolu

Mehmed Nazim bəy 1886-cı ildə Kayserinin Güllükbaşı məhəlləsində doğulub. Atası Camal bəy Gümüşhanədə Poçt-Teleqraf müdiri olub, Nazim bəy də ilk təhsilini burada alıb. Ardınca Beşiktaş əsgəri rüşdiyyəsini, Çəngəlköy əsgəri edadiyyəsini bitirib, 14 yanvar 1904-cü ildə Hərbi məktəbə yazılıb. 20 sentyabr 1907-ci ildə leytenant rütbəsi ilə bu məktəbdən məzun olub. Ardınca Hərb Akademiyasına daxil olan Nazim bəy 13 avqust 1910-cu ildə bura-

nı üçüncülüklə bitirib. 13 fevral 1911-ci ildə könüllü olaraq Yəmən cəbhəsinə yollanıb, 3 il orada xidmət etdikdən sonra vəzifəsinə Rumınıyada davam edib.

Rumınıyada böyük hərbi şücaətlər göstərən Nazim bəy müttəfiq Osmanlı və Almaniya dövlətlərinin medalları və nişanları ilə təltif edilib, minbaşı rütbəsinə yüksəldilib. Ardınca 1916-cı ildə Makedoniya cəbhəsinə göndərilən Nazim bəy, burada da uğur qazanıb, hərbi medallara layiq görülüb.

Makedoniyadan İstanbula qayıtdıqdan sonra isə ona daha bir tarixi vəzifə tapşırılıb: Bakını erməni, rus və ingilislərdən azad etmək. Nazim bəy Qafqaz İslam Ordusunun qərargah rəisi təyin edilib.

Beləliklə, o, əvvəlcə Gəncəyə, daha sonra Bakıya gəlib.

Nazim bəyin Gəncəyə gəlişi haqqında “Hümmət” qəzeti yazırdı: *“Nazim Paşa qabaqca Gəncəyə gələrək camaat tərəfindən təntənəli surətdə istiqbal edilmişdi. Vağzaldan şəhərə kimi xalqlar döşənərək hər yerdə izdiham var idi. Musiqi dəxi çalınırdı”.*

Komendant təyin olunduqdan sonra Nazim bəy Bakıda asayiş, əmin-amanlığı qoruyub, Azərbaycan türklərinin sevimlisi ünvanını

Dilqəm ƏHMƏD

qazanıb. Azərbaycan Cümhuriyyəti Parlamentinin üzvü, mühərrir Əhməd Həmdi Qaraağzadə mühacirətdə ikən “Yeni Kafkasya” jurnalının 24-cü sayında “15 sentyabr 1918” adlı məqaləsində o günləri belə xatırlayırdı: *“İslam ordusu komandanı Nuru paşa həzrətləri sevimli siması ilə Bakıya girərkən minlərlə xalq ona qəlb-dən və vicdani-millidən qopan hörmətlə baş əyir, digər tərəfdən vüqarlı və ciddi duruşu dərin bir etimad tələqin edən göz-ləriylə Mürsəl paşa da sürəkli alqışlarla qarşılır, böyük fədakar və qəhrəman vətənpərvər şəhid Nazim bəy də əl üstündə gəzdirilir, bütün türk ordusu xalqın minlərlə alqış tufanı ilə türk oğlu türk vətəninə, Bakını ziyarət edirdi”.*

Nazim bəyin Bakıdan sonrakı həyatı

Osmanlı dövləti Mudros müqaviləsinə (30 oktyabr 1918) imzaladıqdan sonra Qafqaz İslam Ordusu və onun komandanları Qafqazı tərk etməli olub. Nazim bəy bu dəfə Mustafa Kamal paşanın başlatdığı milli mücadiləyə qoşulmaq məqsədilə Anadoluya gedib. O, Anadoluda yunanlara qarşı mücadilə aparıb, xilafət tərəfdarlarının qaldıracağı üsyanların yatırılmasında rəşadət göstərib. I və II İnönü savaşılarında iştirak edən Nazim bəy 15 iyul 1921-ci ildə yunanlarla döyüşdə şəhid olub.

Nazim bəyin dəfni